

جایگاه گردشگری در سیاستها و برنامه‌های توسعه مناطق آزاد (مطالعه موردی: قشم)**

اسماعیل قادری^۱ عبدالرضا فرجی‌راد^۲ سمیرا بروجی^۳

- ۱- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
 - ۲- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
 - ۳- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
- * مسئول مکاتبات. پست الکترونیک: sbrooji@yahoo.com

چکیده

صنعت گردشگری یکی از بزرگترین و پربازده‌ترین فعالیتهای اقتصادی در دنیا است که بالاترین میزان ارزش افزوده را ایجاد می‌کند و بطور مستقیم و غیر مستقیم، سایر فعالیتهای اقتصادی و فرهنگی را تحت تاثیر قرار می‌دهد. توسعه گردشگری، یکی از رویکردهای ایجاد تحول اقتصادی-اجتماعی در مناطق جهان می‌باشد که همواره مورد توجه پژوهشگران و برنامه‌ریزان قرار دارد. براین اساس با توجه به اهمیت توسعه مناطق آزاد در اقتصاد کشور نگاهی به جایگاه گردشگری در مناطق آزاد تجاری بویژه قشم به جهت برخورداری از منابع بالقوه گردشگری، موقعیت استراتژیک و ژئوپلیتیک منطقه ای امری ضروری به نظر می‌رسد. در این پژوهش سعی می‌شود ضمن تبیین جایگاه گردشگری در توسعه قشم به تقویت پتانسیل‌ها و فرصتهای موجود پرداخته و با برنامه‌ریزی و تدوین راهبردها، ضعف‌های موجود در منطقه را به فرصت تبدیل نموده و زمینه توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی منطقه و کشور را فراهم نمود. در پژوهش حاضر روش تحقیق بکار برده شده توصیفی-تحلیلی و شیوه جمع‌آوری اطلاعات بر مبنای کتابخانه‌ای، مشاهدات میدانی و تحلیل آماری می‌باشد. نتایج بدست آمده حاکی از آنست که، قشم علیرغم برخورداری از پتانسیلهایی نظیر، موقعیت استراتژیک، وسعت، تنوع منابع و جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی، اکوسیستم خاص و ژئوپارک و جنگل‌های حرا گرفتار ضعف‌هایی نظیر کمبود زیرساختهای گردشگری، ضعف بازاریابی و تبلیغات و بی‌ثباتی مدیریتی است. از این رو این پژوهش در پی آنست که با ارائه راهبردهایی به توسعه این منطقه کمک نماید.

واژه‌های کلیدی: جایگاه گردشگری، برنامه‌های توسعه، مناطق آزاد، قشم

**این مقاله مستخرج از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان جایگاه گردشگری در سیاستها و برنامه‌های توسعه مناطق آزاد (مطالعه موردی: قشم) می‌باشد.

مقدمه

امروزه گردشگری در حال مبدل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است و بسیاری از برنامه ریزان از صنعت گردشگری بعنوان رکن اصلی توسعه اقتصادی یاد می کنند. در واقع گردشگری در بسیاری از کشورهای جهان یکی از پیچیده ترین کسب و کارهای بشری می باشد و بعنوان فعالیتی چند وجهی دارای کارکردها و اثرات مثبت گوناگون است (زاهدی، ۱۳۸۵) که از جمله آنها می توان به اشتغالزایی، کسب درآمد، جذب ارز و تقویت زیرساختهای اجتماعی، ارتقاء فرهنگی و غیره اشاره کرد (کاظمی، ۱۳۸۷). در اوایل قرن بیستم، با توجه به درآمدهای کلان، سالانه بالغ بر ۵۵۰ میلیارد دلار و اشتغالزایی سالانه بالغ بر ۷۵۰۰۰۰ شغل، گردشگری به یکی از مولفه های مهم تجارت بین المللی مبدل شده است (سرور، ۱۳۸۶). براساس آمارهای سازمان جهانی، صنعت گردشگری ۱۲ درصد از تولید ناخالص داخلی جهان و دومین منبع درآمد بیش از ۴۹ کشور جهان می باشد (قره نژاد، ۱۳۸۸) و تا سال ۲۰۲۰، تعداد گردشگران دنیا به رقمی در حدود یک میلیارد و ۶۰۰ میلیون نفر خواهد رسید که ۱۰ درصد درآمدهای جهانی را شامل می شود (Unwto, 2007). این فعالیت به ازای هر یک میلیون دلار درآمد تولید شده، هزار شغل ایجاد می کند (شالین، کلود ۱۳۷۳: ۳۹) و به ازای هر فرصت شغلی مستقیم ایجاد شده یک و نیم فرصت شغلی غیر مستقیم و القایی دیگر در فعالیتهای عمده اقتصادی (خدماتی، صنعت) در مقصد ایجاد خواهد کرد (رنجبران و زاهدی، ۱۳۸۸) (الوانی و دیگران، ۱۳۷۳). با این وجود گردشگری دارای کارکرده (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، اکولوژی) و پیامدهای مختلفی (مثبت و منفی) است که باید در تمام فرآیند برنامه ریزی مورد توجه قرار گیرد تا از گسترش اثرات منفی حتی الامکان جلوگیری شود (Pearce, 1999).

امروزه مناطق آزاد تجاری، با داشتن قابلیت هایی در جهت افزایش صادرات، اشتغالزایی، جذب سرمایه گذاری خارجی و جذب گردشگران داخلی و خارجی می توانند نقش مهمی در اقتصاد کشور ایفا کنند و همچنین ساختار اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و قوانین حاکم بر آنها می تواند بستر مناسبی برای توسعه گردشگری را مهیا نماید از این رو نگاهی به جایگاه گردشگری در مناطق آزاد کشور خصوصاً قشم می تواند نقش مهمی را در نحوه برنامه ریزی و اتخاذ تصمیمات متناسب با قابلیت های این مناطق را در جهت توسعه و نیل به اهداف مورد نظر را فراهم آورد، هر چند ماهیت ابتدایی و اصل پیدایش این مناطق بر اساس مولفه های اقتصادی شکل گرفته است، اما سرمایه گذاری در زیرساختها و استفاده از توانهای بالقوه منطقه ای به منظور توسعه گردشگری، از اهمیت خاصی برخوردار است. (صباغ کرمانی، ۱۳۷۹)

اهمیت و ضرورت تحقیق

مناطق آزاد به جهت ساختار و ماهیت خود، همچنین ارتباطات موجود می‌توانند تعاملات سازنده ای در راستای توسعه، مخصوصا در زمینه گردشگری فراهم کنند. شناسایی پتانسل‌ها، توانمندی‌ها و جاذبه‌های گردشگری و میزان برخورداری منطقه از تسهیلات و خدمات گردشگری و برنامه ریزی برای توسعه مناطق آزاد، از جمله مقدمات توسعه گردشگری در مناطق آزاد و بویژه قشم است.

۱. وجود جاذبه‌های بسیار با ارزش در این منطقه و نقش اجتناب ناپذیر آنها در جذب گردشگر

۲. ماهیت اقتصادی و گردشگری این منطقه به لحاظ برخورداری از نقش دروازه ورود به کشور

پیشینه تحقیق

یانگ مینگ چن (۱۹۹۵) در پژوهشی با عنوان "ارزیابی نقش مناطق آزاد در افزایش سرانه ملی" مبانی نظری تجارت آزاد مورد بررسی قرار داد. نیکولاس پایادوپلوس نیز به بررسی نقش مناطق آزاد در استراتژی جهانی پرداخته است. نتیجه این بررسی چنین است که کشورهای در حال توسعه‌ای که به ایجاد منطقه آزاد روی آورده‌اند بر این باورند که منطقه آزاد می‌تواند یاری دهنده آنان در رهایی از فقر و عقب‌ماندگی باشد. قاسمی (۱۳۸۳) اشاره دارد که مناطق آزاد تجاری در معنای عام خود عموماً بر اساس مفهوم تجارت آزاد شکل گرفته‌اند و مناطق آزاد ایران در فضایی بوجود آمدند که بیش از هشتاد درصد اقتصاد، دولتی بوده به همین دلیل در زمینه ماهیت و کارکردهای آن اجماع نظری وجود نداشت. کریمی امیری (۱۳۸۱) در پایان نامه خود تحقیقی با عنوان «بررسی ظرفیتهای بالقوه و بالفعل مناطق آزاد تجاری ایران جهت تحقیق راهبرد توسعه صادرات» در دانشگاه تهران انجام داده است. رحمانی (۱۳۷۶) در پایان نامه خود با عنوان «بررسی اثرات اشتغال زایی مناطق آزاد بر اقتصاد کشور به بررسی اثرات اشتغالزایی مناطق تجاری بر اقتصاد کشور و همچنین بررسی تطبیقی و مقایسه ای بین عملکرد مناطق آزاد چند کشور منتخب (موریس، دومینکن، سنگاپور، تایوان) و مناطق آزاد کشور در دانشکده اقتصاد دانشگاه الزهرا است. کمیجانی (۱۳۷۴) در کتاب خود با عنوان «ارزیابی اقتصادی مناطق آزاد تجاری- صنعتی» به این موضوع اشاره دارد که مناطق آزاد ایران چگونه شکل گرفته و آنها را بررسی و ارزیابی کرده است.

مبانی نظری

مناطق آزاد در دنیا ابتدا مورد توجه کشورهای سوسیالیستی که دارای اقتصاد بسته بودند قرار گرفت. در واقع هدف پایه گذاران مناطق آزاد در دنیا ایجاد تجربه تیوری اقتصاد آزاد در بخش هایی از کشور بود که پتانسیل های پیشرفت در آن ها دیده می شد. در ایران هم مناطق آزاد تجاری به تبعیت از ایده نظریه پردازان اقتصاد دولتی شکل گرفت تا گریزی از اقتصاد بسته دولتی باشد. صحبت از تجارت مناطق آزاد و در نظر گرفتن آن به عنوان یکی از بنیان های اقتصادی کشور بدون لحاظ کردن اصول رقابت و بازار آزاد ناممکن است. در حقیقت مناطق آزاد تجاری در معنای عام خود عموماً بر اساس مفهوم تجارت آزاد شکل گرفته اند (قاسمی، ۱۳۸۳)

مناطق آزاد ایران نیز در فضایی به وجود آمدند که بیش از هشتاد درصد اقتصاد، دولتی بود. به همین دلیل مناطق آزاد ایران، به شکل مولودی غریبه در این میان خود نمایی می کرد که سال ها بعد از تولد، هنوز اجماع نظری در زمینه ماهیت و کارکردهای آن وجود نداشت (قاسمی، ۱۳۸۳). برنامه های توسعه مناطق آزاد باید با استفاده از سیاستهای برون گر، در راستای تحقق عناصر نوینی برای رشد اقتصادی منطقه گام بردارد و با تزریق منابع خارجی، امکان افزایش بهره وری و در پی آن، رشد مستمر تولیدات و سپس سرمایه گذاری را فراهم آورد. با تکرار این چرخه در نهایت امکان استفاده بهینه و کامل از امکانات منطقه، میسر و توسعه اقتصادی پدیدار می شود (صرافی، ۱۳۷۷).

دیدگاه نوسازی و دموکراسی نیز رابطه بسیار نزدیکی با توسعه صنعت جهانگردی دارد. تونیس (۱۹۹۵) تحول نوسازی زمانی تحقق یافت که قانون بر اثر فرآیند نوسازی از صورت عرف و آداب و سنن به صورت رسمی تجلی یافت و به همین دلیل توسعه جهانگردی حاصل نمی شود مگر اینکه ساختار اجتماعی جامعه قانونمند باشد. همچنین توسعه صنعت جهانگردی بدون در نظر گرفتن اصل دموکراسی با مشکلات عدیده ای روبرو است و در پویایی آن جای بسی شک و تردید است، بسیاری از رفتار و کردار جهانگردان بدون دموکراسی در جامعه میزبان محدود می شود این محدودیت باعث رکود صنعت جهانگردی خواهد شد، یکی از علل موفقیت در جذب گردشگران خارجی وجود سیستم لیبرال دموکراسی در جوامع است.

جهانی شدن^۱ و گردشگری یکی از مباحث مهم در توسعه گردشگری است. جهانی شدن، افزایش یکپارچگی اقتصادی، اجتماعی و تمدنی است، یعنی پدیده ای فراتر از بین المللی شدن، در جهانی شدن ما شاهد فرآیند ساختاردهی مجدد هستیم که در تمام زمینه های زندگی بشر اعمال می شود (مت هجلگر، ۲۰۰۶).

¹. Globalism

روش تحقیق

در این مقاله، محقق برای دستیابی به نتیجه مطلوب به روش های مختلف تحقیق پرداخت و در نهایت تحقیق از نوع توصیفی- تحلیلی و مقایسه ای انتخاب شد. اطلاعات در این پژوهش به صورت مطالعه اسنادی، کتابخانه‌ای و با استفاده از منابع مکتوب و سایت های اینترنتی و اطلاعات آماری و مشاهدات میدانی در مورد منطقه می باشد.

قشم در سند چشم انداز توسعه گردشگری

قشم در سال ۱۳۶۹ بعنوان منطقه آزاد تجاری-صنعتی انتخاب شد. هدف جمهوری اسلامی ایران از ایجاد منطقه آزاد قشم استفاده بهینه از موقعیت ممتاز این منطقه در منطقه برای تبدیل شدن به قطب بزرگ اقتصادی، صنعتی، تسهیل و توسعه جریان صادرات و واردات و جذب سرمایه و تکنولوژی پیشرفته بوده است (طرح جامع منطقه قشم، ۱۳۷۳). قشم با موقعیت استراتژیک خود در خلیج فارس و تنگه هرمز، بین جزایر هرمز، تنب بزرگ و کوچک، ابوموسی، سیری، هنگام و لارک قرار گرفته و تقریباً بین این جزایر حالت مرکزیت دارد (مهدوی، ۱۳۸۷). منابع و جاذبه های گردشگری قشم را در سه سطح کلی می توان طبقه بندی کرد:

گروه اول: جاذبه های طبیعی نظیر غار نمکی (نمکدان)، تنگه چاهکوه، تنگ عالی، دره ستارگان، دره تندیس ها، کوهسرای ژئوپارک قشم، برهوت کاسه سلخ، جنگلهای حرا.

گروه دوم: جاذبه های فرهنگی و تاریخی مانند غارهای تاریخی خربس، معماری سنتی، بادگیرها و چاه های طلا و لاف، قلعه های تاریخی (قشم، لاف، لارک، هرمز)، موسیقی بومی سنتی و نمایش سنتی شوشی.

گروه سوم: جاذبه های تجاری شامل مراکز خرید سنتی قشم و درگهان، خرید صنایع دستی بومی (زری دوزی و گلیم).

اهداف اولیه ایجاد منطقه آزاد قشم در جهت اشتغالزایی، جذب سرمایه گذاری خارجی، کسب درآمد ارزی، صادرات و پردازش کالا بوده است، هرچند که جذب توریست از ابتدا هدف اصلی منطقه آزاد قشم نبود ولی در طی سالهای فعالیت با رو به زوال رفتن سرمایه گذاری صنعتی و تولید کالا، تمایل به سرمایه گذاری در بخشهای خدماتی و جذب گردشگر افزایش یافته است. طبق آمار از ۱۳۱۳ شرکت ثبت شده در آخر سال ۸۷ تعداد ۶۶۲ شرکت در راستای فعالیت خدماتی بوده است (گزارش عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران ۱۳۸۷-۱۳۸۴). با گذشت نزدیک به ۲۰ سال از تاسیس و راه اندازی منطقه آزاد قشم علیرغم هزینه ها و تلاشهای صورت

گرفته، هنوز زیر ساختهای لازم برای ایجاد یک مدل آماده توسعه و سازمان یافته مطابق استانداردهای بین المللی وجود ندارد و به رغم منابع و ذخایر فراوان طبیعی و بالقوه اقتصادی، سرمایه گذاری داخلی و خارجی چشمگیر نبوده است. در طی دوره ۹ ساله ۸۸-۸۰ مناطق آزاد کشور در مجموع کمتر از ۲ میلیارد دلار سرمایه گذاری خارجی جذب کرده اند که ارتباط مستقیمی با زیرساختهای موجود در مناطق داشته است (جدول ۱).

جدول ۱: آمار سرمایه گذار خارجی طی سال های ۸۸-۸۰

سرمایه گذاری خارجی (میلیون دلار)										
منطقه	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	جمع در منطقه
کیش	۲۱۸	۳۱۵	۳۰۲	۳۰۰	۲۳۹	۰	۱۲۸	۰	۲۴	۱۱۹۵٫۷
قشم	۱۶۰	۱۴۳	۲۱۷	۱۰۰	۵۰۲	۲	۵	۲۹	۴۸	۶۶۵٫۹
چابهار	۰٫۳	۱٫۲	۱٫۲	۵۳٫۵	۹٫۶	۳٫۹	۱٫۸	۲۵٫۸	۰٫۰۰۴	۹۷٫۳۰
انزلی	۰	۰	۰	۰	۰٫۱	۰٫۰۶	۰٫۶۵	۱٫۴۴	۴٫۳	۶٫۵۵
اروند	۰	۰	۰	۰	۰	۲۵	۰	۰	۱۲	۳۷
ارس	۰	۰	۰	۰	۱٫۶۷	۲٫۲۶	۰٫۹	۰	۵٫۳	۱۰٫۱۳
جمع سال	۳۷۸٫۳	۴۵۹٫۲	۵۲۰٫۲	۴۵۳٫۵	۴۰۴٫۷	۳۳٫۲۲	۲۱٫۱۵	۵۶٫۲۴	۵۰٫۴	۲۰۲۲٫۷۱

ماخذ: گزارش عملکرد مناطق آزاد تجاری- صنعتی ایران ۱۳۸۸

سهم قشم در همین بازه زمانی به ترتیب ۲/۳، ۳/۱، ۱/۷، ۱/۲۲، ۸/۱۲، ۶، ۲۳/۶، ۵۱/۵، ۹/۵ درصد بوده است که نشانگر سیر نزولی جذب سرمایه گذاری در منطقه است. یکی از دلایل این مسئله، ضعف های سیاسی بالای ایران در منطقه و تحریم اقتصادی ایران است. وضعیت سرمایه گذاری داخلی نیز مطلوب نیست، به طوری که بیشترین سرمایه گذاری داخلی در راستای واردات کالا و فروش آن در بازارهای داخلی بوده است (کمپجانی، ۱۳۷۴) و علت اصلی آن قانونی است که در سال ۱۳۷۴ در مورد این منطقه صادر شد. بر اساس این قانون، سهم گمرک تنها در مورد کالاهای صنعتی و مواد اولیه در این منطقه دریافت نمی شد و کالاهای ساخته شده، مشمول

پرداخت هزینه گمرکی می شدند (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۸۰). همین نکته تمایل بیشتر سرمایه گذاران داخلی به واردات کالا در مقابل سرمایه گذاری تولیدی را نشان می دهد.

همانطور که گفته شد یکی از عوامل توسعه گردشگری، توسعه زیرساختها می باشد. زیرساختهای گردشگری شامل فضاهای اقامتی و پذیرایی، تاسیسات ارتباطی و حمل و نقل و انواع مختلف خدمات گردشگری می شود که در این میان تاکید زیر ساختهای گردشگری را باید در فضاهای اقامتی و تاسیسات حمل و نقل دانست (پوراحمد و تجلی، ۱۳۷۹). این در حالیست که بررسی های انجام شده نشان می دهد کل تعداد مراکز اقامتی در منطقه آزاد قشم ۵۱ مرکز (۴۰۰۸ تخت) است که شامل ۱۴ هتل (۲۴۷۱ تخت)، ۱۲ هتل آپارتمان (۷۰۳ تخت)، ۲۵ مهمانپذیر (۸۳۴ تخت) می باشد که به هیچ وجه مناسب نیستند. طبق آمار در فصل گردشگری قشم از اوایل مهر تا اواخر فروردین که حدود ۷۱٪ از کل گردشگران ورودی به منطقه را شامل می شود، به طور متوسط روزانه ۷۰۰ هزار گردشگر به منطقه وارد می شوند که فقط ۶۰٪ از آنها تمایل به اقامت در هتل هستند و مابقی در هتل آپارتمان و یا خانه های بومی و یا چادر اقامت می کنند، بسیاری از گردشگران خارجی که اغلب از کشور دوبی و چین برای خرید کالای ارزان وارد منطقه می شوند که به دلیل کمبود امکانات و تسهیلات اقامتی و گردشگری تعداد آنها تنها ۲ نفر از هر ۱۰۰ گردشگر ورودی را در بر می گیرد و مابقی گردشگران داخلی هستند. این محدودیتها یک تبلیغ سوء از منطقه علیرغم برخورداری از سایتهای گردشگری متعدد را به همراه دارد.

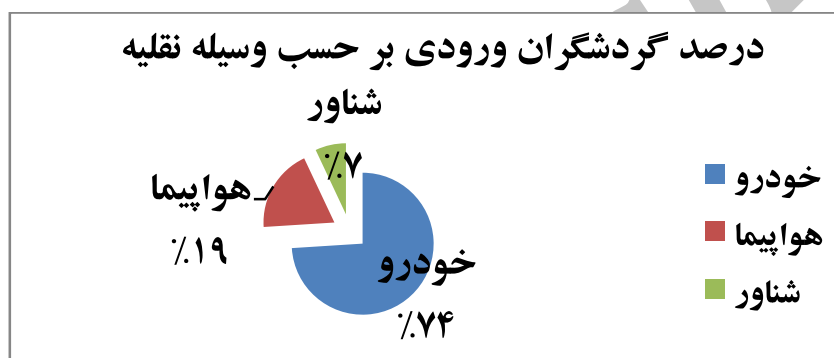
آمار گردشگران ورودی به قشم طی سال های ۹۰-۸۰ حاکی از آنست که قشم نیز مانند سایر مناطق آزاد کشور در جذب گردشگران خارجی ناموفق بوده است به طوری که از ۱۸.۹۰۷.۱۶۴ گردشگر ورودی تنها حدود ۷٪ (۱.۲۲۳.۵۰۱ نفر) را گردشگران خارجی تشکیل میدهند و ۹۳٪ گردشگران ورودی داخلی هستند که ۹۹٪ از درآمدهای حاصل از توریسم منطقه را ایجاد می کنند. نکته دیگر در این قسمت توجه به میزان کاهش تمایل گردشگران به خرید برگ سبز می باشد، علیرغم اینکه تعداد گردشگران بیشتر شده ولی تعداد گردشگرانی که تمایل به خرید برگ سبز جهت خرید کالاهای تولیدی قشم دارند کاهش یافته است. این می تواند به دلیل از دست دادن مزیت نسبی کالاهای قشم در مقایسه با سایر مناطق کشور باشد. در جدول ۲ میتوان آمار را مشاهده کرد.

جدول ۲: آمار خرید برگ سبز کالا

سال	۷۷	۷۸	۷۹	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	۸۴	۸۵
تعداد گردشگر*	۱	۰.۹۷	۱	۰.۷۳۳	۰.۹۲	۱.۴۰۲	۱.۲۱	۱.۴۱	۱.۵۱
برگ سبز	۷۵۳۵۷۸	۷۰۶۶۲۰	۶۳۵۷۶۳	۷۱۱۶۳۳	۶۰۳۳۹۵	۳۸۶۶۸۰	۴۱۱۰۵۵	۴۴۷۰۰۰	۴۲۴۶۵

ماخذ: سایت سازمان منطقه آزاد قشم ۱۳۸۶

به طور کلی از بررسی که بر آمار گردشگران و مسافران ورودی بر حسب وسیله نقلیه صورت گرفت، چنین نتیجه گرفته شد که بیشترین حجم ورودی گردشگران و مسافران ورودی (۷۴٪) توسط خودرو وارد قشم می شوند که در آخرین بررسی (۱۳۸۹) یک روند رو به رشد حدود ۴.۳ درصدی دارد (شکل ۱).

شکل ۱: درصد گردشگران ورودی به منطقه آزاد قشم ۱۳۹۰

با توجه به آمار طی سال های ۸۶-۸۹ یک رشد قابل توجه در افزایش پرواز و جابجایی مسافران و گردشگران داخلی مشاهده می شود، این رشد ۲۰٪ باعث ایجاد رونق و در نتیجه توسعه فرودگاه قشم شده است. در جدول ۳ آمار گردشگران ورودی بر حسب وسیله نقلیه طی سالهای اخیر (۸۷-۸۹) نشان داده شده است.

جدول ۳: آمار گردشگران ورودی بر حسب وسیله نقلیه طی سال های ۸۷-۸۹

توسط هواپیما	توسط خودرو	توسط شناور	جمع کل
۷۰۸.۷۸۱	۲۸۲۱.۷۸۶	۲۸۵.۸۱۸	۳.۷۸۹.۳۸۵

مسافر ورودی*(نفر)

ماخذ: سازمان منطقه آزاد قشم ۱۳۹۰

کمترین حجم گردشگر و مسافر ورودی توسط شناورها وارد قشم می شوند که حدود ۷٪ از کل مسافران و گردشگران ورودی بر حسب وسیله نقلیه به قشم را شامل می شود. در سال ۸۹

نسبت به سال قبل ما شاهد یک روند رشد منفی و در حدود ۱۰٪ کاهش در نرخ گردشگران و مسافرین ورودی به قشم توسط شناور هستیم که این یک اخطار جهت اصلاح اسکله ها و کیفیت و امنیت شناورها به خصوص قایق ها و اتوبوس دریایی را بیان می کند. بر اساس آمار سازمان منطقه آزاد قشم تعداد گردشگران ایام نوروز ۱۳۹۰ نسبت به نوروز ۱۳۸۹، ۳۱ درصد افزایش داشته است و میزان هزینه کرد سرمایه گذاران بخش خصوصی در توسعه گردشگری در شش ماهه اول سال ۱۳۹۰ بیش از ۴۴ میلیارد ریال می باشد. ضریب اشغال اماکن اقامتی در شش ماهه اول سال به غیر نوروز ۶۰ درصد و در شش ماهه دوم ۸۰ درصد و در ایام نوروز ۱۲۰ درصد (سرویس اضافه) می باشد. با وجود جایگاه پر اهمیت گردشگری در توسعه قشم، بازنمایی این نقش به صورت توصیفی باقی مانده است و صنعت توریسم و اکوتوریسم با چالشهایی نظیر تنگناهای زیربنایی، ارتباطی و حل و نقل، اقامتی و پذیرایی، مدیریتی و سازماندهی و بازاریابی است.

اشغال قشم و گردشگری

امروزه فعالیت‌های گردشگری یکی از بزرگترین فعالیت های اقتصادی ایجادکننده مشاغل خدماتی در جهان به شمار می‌رود و به همین دلیل از اهمیت بسیار بالایی در میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه برخوردار است (جواهری، ۱۳۸۳) (جدول ۴).

جدول ۴: شاغلین گردشگری تا سال ۱۳۹۰

نام برنامه / فعالیت	متوسط شاغلین در سال مورد گزارش (تعداد نفر)
تولید، صنعت و معدن	۸۲۰۰
تجارت و خدمات عمومی	۱۳۳۷۰
کشاورزی و شیلات	۶۰۰۰
عمران و ساختمان	۱۰۰۰۰
سیاحتی و گردشگری	۱۴۳۰
جمع کل	۳۹۰۰۰

ماخذ: سازمان منطقه آزاد قشم ۱۳۹۰

توسعه گردشگری باعث افزایش فرصت های شغلی، ایجاد درآمد و دستمز برای بومیان و افراد محلی می شود. در منطقه آزاد قشم ۱۴۳۰ فرصت شغلی بواسطه گردشگری ایجاد شده است

که با توسعه زیرساختهای گردشگری در منطقه حجم زیادی از نیروی کار جذب شده و نرخ بیکاری ۵/۳ درصدی قشم کاهش می یابد.

در پاسخگویی به سوالات باید گفت که، گردشگری باعث ایجاد اشتغال و درآمد زایی چه به طور مستقیم و غیر مستقیم در منطقه آزاد قشم شده است. از ۱۳۱۳ شرکت ثبت شده در منطقه حدود ۵۰٪ از آن به تعداد ۶۶۲ شرکت مربوط به بخش خدماتی میباشد که این نشانه عملکرد بالای گردشگری و جذب گردشگر در منطقه است به طوری که بیشترین گردشگر داخلی طی سالهای ۸۸-۸۰ در بین مناطق آزاد جذب قشم شده است (به تعداد ۱۱۳۰۲۱۶۴ و در حدود ۴۸٪ از کل گردشگران مناطق آزاد راتشکیل داده است) ایجاد و افزایش واحدهای اقامتی و تفریحی نظیر هتل ها، رستوران ها که برای حدود ۴۵۱ نفر به طور مستقیم ایجاد اشتغال و درآمد کرده است و ایجاد ۱۷۰ شغل در ژئوپارک منطقه خود پیامد صنعت گردشگری در منطقه می باشد (سازمان آمار ایران، ۱۳۸۷). درآمدهای حاصل از عوارض ورود به منطقه، ورودی های مکانهای تفریحی و بازدید از جاذبه ها، گشت ها و تورهای تفریحی و سیاحتی، حمل و نقل، استفاده از تسهیلات اقامتی و خدماتی، خریداری سوغاتی و صنایع دستی که همه اینها هم باعث اجاد فرصت های شغلی و هم درآمد بوده است که نقش به سزایی را در اقتصاد قشم داشته است. با توجه بررسی های انجام شده در بخش های قبلی، مشخص شده که منطقه آزاد قشم به جهت برخورداری از پتانسل (جاذبه های طبیعی، تاریخی و انسان ساخت) و تسهیلات و خدمات گردشگری، همچنین زیرساخت های مورد نیاز توسعه گردشگری مانند ارتباطات، دسترسی های هوایی و دریایی از وضعیت مطلوبی برخوردار است. این منطقه با برخورداری از ۲۶ هتل و هتل آپارتمان، ۲۵ مهمانپذیر، ۷ مرکز خرید، ۳۰ مرکز پذیرایی، ۲۰ دفتر خدمات مسافرتی، ۵ واحد تاکسی تلفنی، ۴۱ واحد بانکی، ۶ دفتر بیمه (شورای هماهنگی مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی ایران)، همچنین ۱۸ جاذبه طبیعی، ۹ جاذبه تاریخی و ۱۵ جاذبه انسان ساخت قادر است مجموعه کاملی از جذابیت ها و تسهیلات و خدمات مورد نیاز صنعت گردشگری و گردشگران را در اختیار مسافران و گردشگران قرار دهد. این منطقه در بخش تاسیسات زیر ساختی مانند فرودگاه و دسترسی دریایی، شبکه های آب، برق، گاز و مخابرات و تاسیسات بهداشتی درمانی از وضعیت قابل قبولی برخوردار می باشد. با جمع بندی موارد فوق و با توجه به ماهیت آزاد و تجاری منطقه قشم، می توان این پرسش را به اینگونه عنوان کرد که منطقه آزاد تجاری قشم علاوه بر، برخورداری از پتانسیل و تسهیلات و خدمات لازم در صنعت گردشگری، به صورت بالفعل، از قابلیت های بالقوه ای در راستای توسعه هر چه بیشتر گردشگری نیز برخوردار می باشد. در ادامه روند وضعیت موجود، قشم توان رقابت با سایر مناطق آزاد پیشرفته همجوار ندارد و بدون برنامه ریزی درست و با پیگیری وضعیت موجود زیانهای

بیشتری به قشم وارد می‌آید. ولی قشم با توجه به موقعیت مهم خود در منطقه، می‌تواند تبدیل به یکی از مناطق آزاد موفق در منطقه خلیج فارس شود که این هدف جز با برنامه ریزی استراتژیک و همه جانبه میسر نخواهد بود. برنامه ریزی که بر پایه مطالعه انجام شده و تنها به تغییر مدیریت خلاصه نشود، می‌تواند به شکوفایی استعدادهای بالقوه قشم کمک کند.

بحث و نتیجه‌گیری

از بررسی جایگاه گردشگری در سیاستها و برنامه‌های توسعه مناطق آزاد بویژه منطقه قشم، چنین دریافت شد که درک میزان زیربناهای لازم جهت وصول اهداف مناطق آزاد تجاری ایران، امری ضروری به نظر می‌رسد. در بیشتر کشورهای دارای مناطق آزاد تجاری موفق، دولت ابتدا زیربناهای لازم برای فعالیت مناطق آزاد را فراهم می‌آورد و سپس از درآمد حاصل از صادرات و پردازش کالا در این مناطق، بودجه مصرفی را جبران می‌کند در صورتی که در ایران، مناطق آزاد تجاری باید هزینه لازم برای امور عمرانی و زیربنایی را از صادرات کالا و فعالیت مناطق آزاد تجاری تامین کند. در این میان منطقه آزاد قشم با دارا بودن اکوسیستم حساس و وسعت زیاد (به عنوان بزرگترین جزیره ایرانی) می‌تواند به یکی از قطبهای گردشگری کشور مبدل شود که انجام هر نوع توسعه ای در آن نیازمند در نظر گرفتن توان اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی آن می‌باشد. این منطقه با توجه به موقعیت استراتژیک و برخورداری از سواحل زیبا، جاذبه‌های طبیعی، تاریخی، فرهنگی و تجاری دارای قابلیت‌های فراوان برای جذب گردشگر می‌باشد اما با توجه به مطالعات انجام شده قشم با داشتن سایتهای گردشگری متعدد و پس از گذشت ۲۰ سال از تاسیس و راه اندازی منطقه آزاد قشم علیرغم تلاشها و هزینه‌های انجام شده هنوز نتوانسته زیرساختهای لازم برای یک مدل آماده توسعه و سازمان یافته مطابق استانداردهای بین‌المللی را ایجاد کند. با وجود منابع و ذخایر فراوان طبیعی و بالقوه اقتصادی، سرمایه گذاری داخلی و خارجی چشمگیر نبوده است (سرمایه گذاری ارتباط مستقیم با زیرساختها دارد و زیرساختها از عوامل موثر در جذب گردشگران محسوب می‌شود) و جذب سرمایه گذار به کندی صورت می‌گیرد، از تنگناهای دیگر می‌توان ضعف سیستم ارتباطی و حمل و نقل، مراکز اقامتی و پذیرایی، سیستم مدیریتی و سازماندهی و بازاریابی را نام برد. با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان دریافت که گردشگری در قشم نتوانسته جایگاه اصلی خود را کسب کند و منطقه با این شرایط یارای رقابت با مناطق آزاد پیشرفته همجوار را ندارد و بدون برنامه ریزی درست و با پیگیری وضع موجود زیانهای بیشتری به قم وارد می‌آید. راهبردهای توسعه و اصلاح نهادهای مدیریتی و بکارگیری

مدیریت تخصص در بخشهای گردشگری و ایجاد ثبات در مدیریت و تقویت تبلیغات، هم فکری میان مسئولان مناطق آزاد، تقویت اکوتوریست، توجه به گردشگری روستایی، بهبود زیرساختهای گردشگری و استفاده از تمامی پتانسیل های قشم از مهمترین راهکارهای توسعه گردشگری منطقه می باشد. براساس یافته ها و نتایج تحقیق پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه می گردد:

- ۱- کاهش تصدی گری دولت
- ۲- ثبات مدیریتی در منطقه آزاد قشم
- ۳- کوچک سازی و یا یک پارچه سازی منطقه آزاد قشم از عوامل بسیار مهم در زمینه توسعه گردشگری در منطقه می باشد.
- ۴- صدور مجوز و ایجاد شعب بانکی و بیمه خارجی در منطقه آزاد قشم
- ۵- تهیه طرح های بازاریابی و تبلیغات و شناساندن پتانسیل های گردشگری منطقه در سطح ملی و بین المللی
- ۶- افزایش تعداد مراکز اقامتی و پذیرایی استاندارد و دارای تکنولوژی روز باعث ایجاد رقابت در بین مراکز و بالا رفتن کیفیت و سطح خدمات ارائه شده می شود.
- ۷- دوره های آموزشی برای تربیت نیروهای انسانی فعال در مراکز اقامتی باعث افزایش سطح خدمات و در نتیجه ورودی گردشگران داخلی و بالخصوص گردشگران خارجی میشود
- ۸- ترسیم چهره ای از منطقه قشم به عنوان قطب قوی جلب گردشگران در حد استاندارد های جهانی
- ۹- مدرن و نوسازی ناوگان حمل و نقل دریایی منطقه آزاد قشم به عنوان مهمترین اثر بر روی توسعه حجم گردشگران ورودی به منطقه
- ۱۰- توسعه خطوط هوایی در قشم
- ۱۱- نظارت بر هتل ها و نرخ گذاری افراد بومی بر خانه های محلی مورد اجاره به گردشگران منطقه
- ۱۲- تسهیل شرایط سرمایه گذاری در بخش گردشگری به خصوص برای سرمایه گذاران خارجی
- ۱۳- تهیه طرح های جامع و تفصیلی گردشگری جهت اجرا در منطقه یاد شده
- ۱۴- تدوین استانداردهای جدید برای مراکز و خدمات اقامتی و پذیرایی از سوی سازمان میراث فرهنگی
- ۱۵- تحکیم امنیت و ایجاد ثبات اقتصادی - سیاسی و برنامه ریزی فرهنگی در مورد بازدید جهانگردان اعم از داخلی و خارجی

۱۶- مدرنیزه کردن امکانات مورد استفاده توریستها و هم چنین به روز در آوردن سیستم های مالی و بانکی

۱۷- الگو قراردادن اهداف اولیه ایجاد منطقه آزاد قشم

۱۸- آموزش و افزایش سطح آگاهی افراد بومی منطقه در اهمیت رفتار برخوردی با گردشگران از عوامل بسیار مهم در جذب گردشگران بالخصوص گردشگران خارجی می باشد

۱۹- آموزش افراد بومی و استفاده از آنها در تصدی شغل های موجود در حوزه توریسم

Archive of SID

منابع

- ۱- الوانی، س. م.، و دهدشتی، ش. ۱۳۷۳. اصول و مبانی جهانگردی. بنیاد مستضعفان.
 - ۲- پوراحمد، ا.، و تجلی، م. ح. ۱۳۷۹. نقش توانهای توریستی در توسعه اقتصادی شهر کرمان. مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران.
 - ۳- جواهری، ح. ۱۳۸۶. مسیرهای بهینه گردشگری شهری در بخش مرکزی تهران (شناسایی، معرفی و مدل‌سازی رایانه‌ای الگوهای کاربردی). پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیای انسانی، دانشگاه تهران، تهران.
 - ۴- رنجبران، ب.، و زاهدی، م. ۱۳۸۸. شناخت گردشگری. نشر چهار باغ، اصفهان، چاپ پنجم.
 - ۵- زاهدی، ش. ۱۳۸۵. مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار. تهران، دانشگاه علامه.
 - ۶- سازمان آمار ایران. ۱۳۸۷. سالنامه استانی هرمزگان.
 - ۷- سرور، ه. ۱۳۸۶. بررسی ابعاد اقتصادی گردشگری. ماهنامه شهرداریها. شماره ۸۷.
 - ۸- شالین، ک. ۱۳۷۳. دینامیک شهری یا پویایی شهرها، ترجمه اصغر نظریان. مشهد، آستان قدس رضوی.
 - ۹- شرکت مشاور سنکو. ۱۳۷۳. طرح جامع منطقه آزاد قشم. منطقه آزاد تجاری قشم.
 - ۱۰- صباغ‌کرمانی، ا. ۱۳۷۹. بررسی اثرات توریسم در ایران با استفاده از تحلیل داده- ستانده. پژوهشهای بازرگانی.
 - ۱۱- صرافی، م. ۱۳۷۷. مبانی برنامه ریزی توسعه منطقه‌ای. تهران، سازمان برنامه و بودجه.
 - ۱۲- قاسمی، م. ۱۳۸۳. چهار راه تجارت آزاد. دبیرخانه مناطق آزاد و ویژه ایران، تهران.
 - ۱۳- قره‌نژاد، ح. ۱۳۸۸. صنعت گردشگری و تحلیل‌های اقتصادی آن. دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد.
 - ۱۴- کاظمی، م. ۱۳۸۷. تحلیل ادراک شهروندان زاهدانی در توسعه گردشگری چابهار. جغرافیا و توسعه، ۱۶ (۱۲).
 - ۱۵- کمیجانی، ا. ۱۳۷۴. ارزیابی اقتصادی مناطق آزاد تجاری-صنعتی. وزارت امور اقتصادی و دارایی.
 - ۱۶- لطیفی، غ.، و امین‌آقایی، م. ۱۳۸۶. جایگاه مناطق آزاد در برنامه ریزی منطقه ای ایران. مجله اقتصادی، شماره ۱۶: ۷۷-۱۰۲.
 - ۱۷- معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری. ۱۳۸۷. سند مقدماتی توسعه شهرستان قشم. دفتر برنامه ریزی بودجه.
 - ۱۸- مهدوی، م. ۱۳۸۷. ویژگیهای بنادر آزاد در ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- 19-Anne, M. 2007, , stage in the economic globalization of tourism, Annals of tourism research ,.34,No.2,pp.437-438
 20-Pearce, D. 1999. Tourist development. Longman. Harlo
 21-UNWTO. 2007.Touris highlights 2007 edition,(www.unwto. Com)